

УДК 343.35

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.48>

ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ РОЗДІЛУ XV ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ

Мостепанюк Л.О.,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2894-0654>
e-mail: L_Mostepanuk@ukr.net

Мостепанюк Л.О. Об'єкт кримінальних правопорушень розділу XV Особливої частини Кримінального кодексу України: питання визначення.

У статті аналізуються питання визначення родового об'єкту кримінальних правопорушень, відповідальність за вчинення яких передбачається в розділі XV Особливої частини Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів». Зазначено, що відповідно до назви розділу, родовим об'єктом вказаних кримінальних правопорушень слід визначати авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян.

Констатовано відсутність одностайності у визначенні родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених XV розділом Особливої частини Кримінального кодексу України. Доведено, що родовим об'єктом зазначених кримінальних правопорушень у науковій літературі визнаються порядок управління, при цьому вчені визнають структурним елементом порядку управління авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян; суспільні відносини, що забезпечують авторитет та нормальну діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян, а також захист професійної діяльності журналістів; суспільні відносини, що формуються у сфері охорони авторитету і нормальної регламентованої законом діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, інших підприємств, установ, організацій, уповноважених фізичних осіб на основі виконання адміністративно-розпорядчих та організаційно-господарчих функцій.

Доведено невизначеність у співвідношенні понять «авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян» та «управлінська діяльність». Встановлено зміст поняття «авторитет», що є обов'язковим елементом влади та однією з необхідних умов здійснення владних повноважень. Висловлена пропозиція про необхідність перейменування розділу XV Особливої частини Кримінального кодексу України як «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, кримінальні правопорушення проти журналістів та проти порядку публічного управління».

Ключові слова: кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, кримінальні правопорушення проти журналістів; родовий об'єкт кримінальних правопорушень; авторитет; порядок управління.

Mostepanuk L. Object of criminal offenses of Chapter XV of the Special part of the Criminal code of Ukraine: the issue of definition.

The article analyzes the issue of defining a generic object criminal offences, responsibility for the commission of which to be provided in Chapter XV of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine «Criminal offenses against the authority of state bodies authorities, local self-government bodies, associations of citizens and criminal offenses against journalists». It is noted that according to the name the generic object of the specified criminal offenses is the following to recognize the body of state authorities, local bodies self-government, association of citizens.

It was established that there is no unanimity in the definition of the generic object criminal offenses provided for by Chapter XV of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine. It is proved that the generic object of the specified criminal offenses in the scientific literature are recognized order management, while scientists recognize it as a structural element of order management authority of state authorities, local authorities self-government and associations of citizens; social relations that provide authority and normal activity of state and local authorities self-government and associations of citizens, as well as protection of professional activity journalists; social relations formed in the sphere of protection of authority and normal activity of state authorities regulated by law, bodies of local self-government, associations of citizens, any others enterprises, institutions, organizations, authorized individuals on the basis implementation of administrative and organizational and economic tasks functions.

Uncertainty in the relationship between the concepts «authority of bodies» has been proved state authorities, local self-government bodies and citizens' associations» and «management activity». The meaning of the concept of «authority» is established a mandatory element of power and one of the necessary conditions for implementation authoritative powers. Expressed suggestion about necessity renaming of Chapter XV of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine as «Criminal offenses against the authority of state bodies authorities, local self-government bodies, citizens' associations, criminal offenses against journalists and against the order of public administration».

Key words: criminal offenses against the authority of bodies state authorities, local self-government bodies, associations of citizens, criminal offenses against journalists; criminal object offenses; authority; management procedure.

Постановка проблеми. У Кримінальному кодексі України (далі – КК) міститься група норм, завданням яких є охорона авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, недоторканність представників цих утворень, їх правомірної діяльності, захист професійної діяльності журналістів, а також їх близьких родичів, майна та інших законних інтересів (Розділ XV Особливої частини КК). Але сам факт існування подібних норм ще не гарантує ефективного їх застосування у практичній діяльності відповідних органів. Це пов'язується помилками у законодавчій техніці, які виявляються у використанні різних термінів для позначення одних і тих же понять, наявністю суттєвих неточностей, що перешкоджають нормальній реалізації норм на правозастосовчому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та проти журналістів вивчали такі вчені, як Беленок В.П., Вознюк А.А., Габуда А.С., Залялова І.М., Кирбят'єв О.О., Кондратов В.Г., Кузнєцов В.В., Навроцький В.О., Осадчий В.І., Сийпловік М.В., Савченко А.В., Хавронюк М.І., Штанько О.Ф.

Мета статті – визначити особливості родового об'єкту кримінальних правопорушень, відповідальність за вчинення яких передбачена у розділі XV Особливої частини КК.

Виклад основного матеріалу. Родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, відповідальність за які передбачена у Розділі XV Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК), як впливає з назви розділу, є авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Але насправді питання визначення родового об'єкту зазначених діянь є суперечливим.

М.Й. Коржанський ототожнював родовий об'єкт даних кримінальних правопорушень з назвою розділу попереднього (КК 1960 р.) закону, яка звучала як «Злочини проти порядку управління». Відповідно, вчений родовим об'єктом вказаних кримінально караних діянь вважав порядок управління [1, с. 398].

В.І. Осадчий підтримував вказану позицію, зазначаючи, що родовим об'єктом вказаних діянь є не авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, а порядок управління. Вчений зазначає, що вчиняючи злочини, зазначені у XV розділі Особливої частини КК, суб'єкт прагне вплинути на виконання службових чи громадських обов'язків певними особами або порушити інший встановлений в державі порядок функціонування державних органів чи громадських організацій. Тобто, в разі вчинення таких діянь завжди порушуються чи опиняються під загрозою порушення відносини управління – нормативно визначений порядок функціонування органів влади, підприємств, установ, організацій, громадської діяльності громадян як видів управлінської діяльності, які і слід визнавати родовим об'єктом [2, с. 47].

В.В. Кузнецов, А.В. Савченко та О.Ф. Штанько вважають родовим об'єктом вказаних кримінальних правопорушень суспільні відносини у сфері державного управління, тобто порядок управління, при цьому зазначаючи, що структурним їх елементом є авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян [3, с. 504].

О.О. Кирбят'єв родовим об'єктом кримінальних правопорушень, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XV Особливої частини КК, визначає суспільні відносини, що забезпечують авторитет та нормальну діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян, а також захист професійної діяльності журналістів [4, с. 179].

Натомість А.С. Габуда зазначає, що у вказаному розділі згруповані діяння, які посягають і на авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, і на порядок управління [5, с. 9].

За переконаннями В.Г. Кондратова, родовим об'єктом даної групи кримінальних правопорушень є визначена група суспільних відносин, що формується у сфері охорони авторитету і нормальної регламентованої законом діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, будь-яких інших підприємств, установ, організацій, уповноважених фізичних осіб на основі виконання адміністративно-розпорядчих та організаційно-господарчих функцій. При цьому «нормальною діяльністю» слід вважати виконання підприємством, установою, організацією, уповноваженою на те фізичною особою покладених на них обов'язків, обумовлених статутом або відповідними положеннями [6, с. 114].

Підтримуючи раніше висловлену в літературі думку, слід зазначити про відсутність одностайності у визначенні родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених XV розділом Особливої частини КК [7, с. 18]. Тому, враховуючи викладене, пропонується родовим об'єктом вказаних діянь визнавати саме ті суспільні відносини, що забезпечують авторитет та нормальну регламентовану законом діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, та відносини, що захищають професійну діяльність журналістів.

З'ясувавши значення поняття «авторитет», слід вказати, що воно посіло важливе місце в юридичному лексиконі, адже у публіцистичній літературі, засобах масової інформації, виступах державних чи громадських діячів часто вказується на авторитет влади, її інститутів чи представників, законів та інших нормативно-правових актів, що завжди означає визнання їх важливості, необхідності дотримання. З цього випливає, що діяльність апарату виконавчої влади будь-якого напрямку, в тому числі та, що здійснює управління державними і громадськими справами, неможливі без добровільного та свідомого дотримання громадянами правових норм, виконання ними управлінських рішень. Встановлення даного факту саме і свідчить про їх визнання та про авторитет, який є формою реалізації владних повноважень.

Великий тлумачний словник сучасної української мови зазначає, що авторитет – це загально-визнане значення, вплив, поважність (особи, організації, колективу, теорії тощо) [8, с. 6].

Як вказує І.М. Залялова, авторитет можна розглядати як поняття етики, що становить особливий вид суспільних відносин, заснованих на загально-визнаному впливі будь-якої особи або організації в різних сферах життя або здатність особи чи їх групи чинити вплив на інших осіб. Авторитет у широкому розумінні – це властивість особи чи груп здійснювати вплив на поведінку соціального об'єднання або окремого громадянина в різних сферах суспільного життя шляхом неформального чи ненасильницького впливу, що можливо з використанням допомогою досвіду, таланту, знань, становища, високих моральних якостей, особистого прикладу, заступництва [7, с. 21].

Зміст поняття «авторитет» як родовий об'єкт кримінальних правопорушень, передбачених розділом XV Особливої частини КК, не зазнавав детального аналізу. Так, В.І. Осадчий вважає авторитетом явище, що складається в ході діяльності державних органів чи громадських організацій, яке є вторинним у порівнянні з порядком функціонування органів влади, підприємств, установ, організацій, громадської діяльності громадян [2, с. 47]. І.М. Залялова вважає, що «авторитет влади» є об'єктивною категорією, адже, створюючи владні структури, народ бере на себе обов'язок підкорюватися рішенням органів влади. Тому правильно зазначити, що авторитет виступає обов'язковим елементом влади та однією з необхідних умов для здійснення владних повноважень [7, с. 22]. Авторитет влади – це її зовнішній атрибут, який полягає у силі і здатності влади зобов'язувати. Сутність авторитету виявляється в тому, що держава та її органи уповноважені не просити, а вимагати; не умовляти, а примушувати і забороняти, зберігаючи у перспективі можливість, обов'язковість та неминучість примусу [9, с. 363].

Серед основних ознак авторитету в юридичній літературі зазначається легітимність, яка виступає основною ознакою авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Під легітимністю слід розуміти визнання всіма суб'єктами законності влади, її базування на правових засадах, що роблять владу придатною для управління суспільством і прийнятною для тих, ким управляють; відповідність структур та процесів формування й функціонування влади вимогам чинного законодавства, визнання права носіїв влади регламентувати норми поведінки інших людей [10, с. 6]. Вказана ознака реалізується в положеннях ст. 68 Конституції України: кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей [11].

У цьому і полягає найсильніша форма легітимації влади – її юридичне обґрунтування. Відповідно, ряд інших нормативно-правових актів містять положення щодо необхідності поважного ставлення з боку фізичних та юридичних осіб до державних інститутів безпосередньо, представників влади та їх владних рішень. Отже, за допомогою нормативно-правових актів встановлюється формальний авторитет представників органів державної влади.

Слід погодитися з визначенням авторитету як такого способу загальносуспільного влаштування, при якому символи держави і права носіїв влади визнаються обов'язковими для регламентації норм поведінки інших осіб та забезпечення їх виконання [7, с. 23]. Авторитет органів державної влади значною мірою визначається існуванням системи незалежних від держави самоврядних об'єднань, суверенних індивідів і громадянського суспільства.

В.О. Навроцький, розкриваючи зміст порядку управління, зазначає, що під управлінням звичайно розуміють діяльність органів державної влади з проведення в життя вимог законів і підзаконних нормативно-правових актів. Управлінська діяльність передбачає наявність владних відносин, потребує підпорядкованості, безумовного виконання підлеглими законних вказівок і розпоряджень органів управління. Порядком є правильний і налагоджений стан, розташування чого-небудь; стан, при якому все йде, як належить, благополучно; коли не вчиняються неправильні дії [12, с. 574]. Державне управління – це свідомий, цілеспрямований, упорядкований вплив через відповідні державні структури на соціальні, політичні, економічні процеси з урахуванням об'єктивних закономірностей і тенденцій досягнення найоптимальнішого функціонування і розвитку цієї системи та поставлених цілей [13, с. 222-223]. Отже, порядок управління – це діяльність органів державного управління та державного апарату.

У науковій літературі немає єдності не тільки у визначенні поняття «авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян», а й у тому, як воно співвідноситься з поняттям «управлінська діяльність».

У зв'язку з відсутністю однозначного розуміння родового об'єкту кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, відповідальність за які передбачена у Розділі XV Особливої частини КК, в науковій літературі не вшухають дискусії щодо перейменування вказаного розділу КК. Так, до прийняття чинного КК в 2001 р., сучасний розділ з вищевказаною назвою називався «Злочини проти порядку управління». Зміна назви викликала ряд дискусій про її коректність і поклала початок дискусіям про співвідношення понять «управлінська діяльність», «порядок управління», «авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян».

Ще до прийняття чинного КК у 2001 р. при обговоренні проекту КК, поданого Кабінетом Міністрів до Верховної ради України, звучали думки, що цей проект містить не один, а два розділи, в яких зосереджені норми, що передбачають відповідальність за злочини проти порядку управління: мова йшла про розділ XIV «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації» та розділ XV «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян» [6, с. 110]. У зв'язку з цим С.Д. Шапченко зазначав, що такими діями порядок управління як цілісний об'єкт кримінально-правової охорони за цим проектом втрачає статус єдиного родового об'єкта певної групи злочинів. Такий підхід видається не зовсім виправданим тому, що назва розділу XV за своїм змістом не охоплює зміст окремих норм, які до нього включені: про відповідальність за пошкодження ліній зв'язку, про відповідальність за викрадення або пошкодження документів, штампів, печаток» [14, с. 639].

Висловлена А.С. Габудою позиція щодо відображення чинною назвою розділу XV Особливої частини КК лише групи кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної вла-

ди, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян підтверджувала озвучену думку. За його переконаннями, немає підстав, щоб підтримати й існуючу в теорії кримінального права точку зору про іменування розділу XV Особливої частини КК як «Кримінальні правопорушення проти порядку управління», оскільки у цій назві теж зазначається тільки одна група протиправних діянь. Дослідник пропонував необхідність розширення назви розділу XV і викладення її у такій редакції: «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, проти порядку публічного управління» [5, с. 9-10]. Зважаючи на зміни в законодавстві, що пройшли від часу висловлення вказаної пропозиції, варто було б говорити про уточнену назву аналізованого розділу, а саме: «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, кримінальні правопорушення проти журналістів та проти порядку публічного управління».

Висновок. Як випливає з аналізу опрацьованої літератури, поняття «авторитет» є ширшим за змістом, ніж «порядок управління», адже до авторитету влади структурно входять кілька ознак, серед яких – і порядок управління, тобто нормальна діяльність органів державного управління. Поняття авторитету влади охоплює також визнання права цих органів як носіїв влади щодо регламентації, регулювання норм поведінки та забезпечення їх виконання. Вказана теза дозволить усунути прогалини щодо відсутності співвідношення понять «авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян» та «порядок управління» та підтверджує правильність і повноту назви розділу XV Особливої частини КК в чинній редакції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальне право і законодавство України: частина особлива: Курс лекцій. Київ: Атіка, 2001. 544 с.
2. Осадчий В.І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності : Монографія. Київ: Атіка, 2004. 336 с.
3. Сучасне кримінальне право України: Курс лекцій / А.В. Савченко, В.В. Кузнєцов, О.Ф. Штанько. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. 640 с.
4. Кирбят'єв О.О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 446 с.
5. Габуда А.С. Кримінально-правова характеристика складу опору особам, наділеним владними повноваженнями: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2012. 21 с.
6. Кондратов В.Г. Кримінально-правове забезпечення захисту працівників правоохоронних органів: компаративістське дослідження: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Маріуполь, 2021. 243 с.
7. Залялова І.М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Донецьк, 2006. 183 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови /Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
9. Конституційне право України. Київ: Наукова думка, 1999. 736 с.
10. Рябов С.Г. Державна влада: проблеми авторитету й легітимності: Монографія. Київ: Ніс, 1996. 124 с.
11. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
12. Навроцький В.О. Кримінальне право України: частина Особлива: Курс лекцій. Київ: Т-во «Знання», 2000. 771 с.
13. Цветков В.В., Кресіна І.О., Коваленко А.А. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти: Монографія. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 496 с.
14. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник для студентів юрид. вузів і фак. За редакцією П.С. Матишевського. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 896 с.